

BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
İLAHİYYAT FAKÜLTƏSİNİN

**ELMİ
MƏCMUƏSİ**

№ 10 SENTYABR (EYLÜL) 2008

İLK DÖVR İMAMİYYƏ ŞİƏSİ MÜFƏSSİRLƏRİNƏ GÖRƏ QURANDAKI MÜBHƏMLƏR

Aslan Həbibov

*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Şərqşünaslıq
İnstitutu Din və İctimai Fikir Tarixi Şöbəsi Elmi İşçisi*

Bu məqalədə İmamıyyə Şİəsi müfəssirlərinin ən çox tənqiddə məruz qaldığı Qurandakı mübhəm ayələrin təfsiri məsələsi, ilk dövr Şİə təfsirlərindən nümunələr təqdim edilərək ələ alınmaqdadır.

Bilindiği kimi Quran-ı Kərimdə mübhəm (naməlum və bağlı) buraxılan ism-i işarə, ism-i mevsul, əvəzlilik, cins adlar kimi bəzi sözlər vardır. Ulu-mu'l-Quran içərisində bu kimi sözləri açıqlayan elm Mubhematul-Quran elmidir. (11, 156) Zərkəşi (14, I, 156) və Süyuti, (12, II, 184) sələf alimlərinin bu mövzuya çox əhəmiyyət verdiklərini söyləmişlər. İslam alimləri Quran-ı Kərimdə mübhəmlərin olması ilə əlaqədar müxtəlif səbəblər irəli sürmüşlər. (14, I, 156-160; 12, 184-185) Bu səbəblərdən bir neçə dənəsini maddələr şəklində bu şəkildə təqdim edə bilərik:

1. Mübhəm olan xüsus, Quranın başqa bir yerində təkrar zikredilərək izah edilməsi ilə bir zənginlik əldə etmək üçün,
2. Mübhəmin təyin edilməsində böyük bir fayda ümid edilmədiyi üçün,
3. Şəxs təyin edilsə belə xüsusiliyin ziddi ifadə edilərək ümumiliyi tənbeh üçün,
4. Ad zikr etmədən kamil bir xüsusiyyətlə onu ucaltmaq üçün,
5. Nakıs bir xüsusiyyətlə onu təhqir etmək üçün. (Bxn. 15, 187-188)

İmamıyyə Şİəsinin ən çox tənqid aldığı mövzulardan biri Mubhematul-Quran məsələsidir. İmamıyyəni tənqid edənlər, onların Qurandakı mübhəm buraxılan yerləri öz məzhəbi anlayışları çərçivəsində doldurma yoluna getdiklərini və buna görə də haradasa Quranı Şİələşdirdiklərini və ya Şİə bir Quran yaratmağa çalışdıqlarını irəli sürmüşlər. (1, 150; 3, 90) Bu iddianın sahibləri ilk dövr Şİə təfsirlərindəki bəzi rəvayət və fikirləri dəlil olaraq təqdim edirlər. Burada bir məqama toxunmaq istəyirik. Ümumiyyətlə Şİəni tənqid edənlər hər zaman ilk dövrdə yazılan əsərlərdən sitat gətirirlər. Ancaq

bu kimsələrin unuduqları bir xüsus vardır ki, Şiə sadəcə ilk dövrdən ibarət deyildir. Hər zaman özünü yeniləyən Şiə haqqında danışmaq üçün 14 əsrlik bir zamana diqqət yetirmək lazımdır. Biz bu məqaləmizdə ilk dövr Şiə təfsirlərindən nümunələr təqdim edərək, bu dövrdəki İmamıyyə Şiəsi müfəssirlərinə görə mübhəmat məsələsini ələ almağa çalışacağıq. Ancaq bunu edərkən bu müfəssirlərin səhvlərini göz ardı etməyəcəyik.

İmamıyyə Şiəsinə görə bəzi Quran ayələri hər nə qədər müəyyən şəxslərlə əlaqədar olmuş olsa da, sonrakı dövrə aid hadisə və şəxslərə rahat bir şəkildə tətbiq edilə bilər. Bu mövzuda İmam Sadiqdən nəql edilən bir rəvayətə görə, Quranda bir ayə bir qrup haqqında vəhy edilmiş olsa və onların ölümləriylə də ortadan qalmış olsa, bu təqdirdə Quranın heç bir şeyi həyatda qalmaz. Əksinə, Quranın başı da eynilə sonu kimi davamlı olaraq, səmalar və yer üzü var olduğu müddətcə tətbiq ediləcək. Daha da sonrası, bütün insanlar üçün tilavət etdikləri bir vəhy parçası tapılmaqda və xoşbəxtlik ya da izzət içindəki həyatlarına görə özləriylə əlaqədar ola bilməkdədir. (4, I, 21) Bir başqa rəvayətdə isə bu vəziyyət daha diqqətə cəsarətli bir şəkildədir. Əbdürrəhim b. Qasir belə deməkdədir:

"Bir gün Əbu Cəfər Məhəmməd əl-Baqir (ə)in yanında idim. Mənə ey Əbdürrəhim, deyə səsləndi. Mən buyur, dedim. İmam, Allahın "Sən tək bir xəbərdirliqçisan və hər qövmin bir hidayət edicisi varsın" (Rad, 13/7) sözü ilə əlaqədar olaraq Rəsulullah, "Mən xəbərdirliqçiyəm və Əli hidayətə çatdırandır" buyurmuşdur. Yaxşı bu gün hidayətə çatdıran kimdir? deyə soruşdu. Mən uzun bir müddət səssiz qaldım. Daha sonra başımı qaldıraraq, sənə fəda olum, bu sizinlə əlaqədardır. Siz onu bir-birinizdən miras almırsınız. Sonunda sizə çatmışdır. Sənsən, sənə fəda olum, hidayətə çatdıran" dedim. Bunun üzərinə İmam belə dedi:

"Doğru söylədin ey Abdurrahim. Quran diridir, ölməz. Ayə də diridir, ölməz. Əgər bir ayə müəyyən qövmlərlə əlaqədar ensə, o qövmlər öldükdən sonra ayə də ölürmü? Halbuki o ayə keçmişdəkilər üçün olduğu kimi gələcəkdəkilər üçün də caridir." (4, II, 218-219)

Beləcə İmam Baqir (ə), ayədə mübhəm buraxılan şəxsin İmam Əli olduğunu söyləməklə ilk olaraq ayənin nüzul dövründəki mənasını ortaya qoymağa qadirdir. Quranın hər daim canlı olduğunu, buna görə ayələrin hər dövrdə misdək və müxatəblərinin tapıldığını, bir ayəni öz üzərində tətbiq edərək açıqlamağa qadirdir. Bu anlayış da Şiə təfsirinə cari və adaptasiya xüsusiyyətini

verməkdədir. (2, 187-188) Əslində Hz. Peyğəmbərdən nəql edilən bu hədisə Sünni təfsirlərdə də rast gəlinməkdədir. (13, XIII, 108; 8, II, 129-130; 10, XIX, 14)

Ən çox tənqid alan ilk dövr Şiə təfsirçilər, mübhəm ayələri iki şəkildə açıqlamışlar. Bunlardan ilki Əhl-i Sünnə təfsirlərində də olan nümunələr kimidir. İkinci qrup isə məzhəbi anlayışa uyğun olaraq açıqlananlardır.

İlk dövr Şiə təfsirçilər xüsusilə keçmiş ümmətlərlə əlaqədar bir çox ayədə mübhəm buraxılan yerləri Əhl-i Sünnə təfsirçiləri ilə eyni şəkildə şərh çalışmışlar. Məsələn Qummi, "şəhərin uzaq nöqtəsindən bir adam qaçaraq gəldi"(Yasin, 36/20) ayəsində bəhs edilən kimsənin Həbib ən-Nəccar olduğunu bəyan etməkdədir. (5, II, 214) Burada məzhəbi ayırma getmədən həm Əhl-i Sünnə həm də Şiə müfəssirləri İsrailiyatdan istifadə etdikləri üçün tənqid oluna bilər. Bu da əsl mövzumuz olmadığı üçün bu haqda daha çox söz söyləməyəcəyik.

Digər tərəfdən Quranın endiyi zaman ərzində yaşanan bir sıra hadisələri əks etdirən ayələrlə əlaqədar olaraq da eyni rəftarı davam etdirməkdədirlər. Məsələn "və dedilər ki, bu Quran iki şəhərdən, böyük bir adama endirilməli deyil idimi?" (Zuhruf, 43/31) ayəsində iki şəhərin Məkkə və Taif, böyük adamın isə Urvə ibn Məsud olduğunu açıqlamaqdadır. (5, II, 283) Yəni "Kitab əhlindən elələri vardır ki, Allaha inanarlar, sizə endirilənə və özlərinə endirilənə inanırlar..."(Al-i İmran, 3/199) ayəsindəki Kitab əhlinin İslama girən bir qrup Yəhudi və Xristian olduğunu, Nəcəşi və yoldaşlarının da bu qrup içərisində olduğunu söyləməkdədir. (5, I, 129) Ayrıca "geri buraxılan o üç adamın da tövbəsini qəbul etdi"(Tövbə, 9/118) ayəsində bəhsi keçən üç adamın Kəb, Murare ibn ər-Rəbi və Hilal ibn Ümeyyə olduğunu açıqlamaqdadırlar. (4, II, 121)

Bu qrup mübhəmat mövzusunda ilk dövr İmamıyyə Şiəsənin Əhl-i Sünnədən fərqli düşünmədiyi ortaya çıxmaqdadır. Bu kimi nümunələrin Şiə təfsirində bol miqdarda olmasını göz ardı edərək, "İmamıyyə məzhəbi, Qurandakı mübhəm kəlmələrin tamamını subyektiv qəbulları istiqamətində şərh etməyi sanki təfsirdə üsul halına gətirmişdir" şəklində bir ifadənin, (9, 449) əskik araşdırmanın nəticəsi olduğunu düşünürük.

Bir qrup mübhəmlər də vardır ki xüsusən ilk dövr Şiə təfsirçilər bu ayələri bəzi şəxslərə tətbiq etmək surətiylə şərh etmə yoluna getmişlər. Bu cür mübhəmlərin bir qisimini Əhl-i Beyt və onların tərəfdarlarına, digər

qisimini isə onların müxaliflərinə tətbiq etmişlər. Burada edilən şey, əslində ümumi məna ifadə edən ayənin, təfsirçi tərəfindən yaşadığı xüsusi şərtlərə tətbiq olunmasıdır. Qıscası ümum ifadə edən ayə xüsusiləşdirilmişdir. Əsas mübahisə də bu cür örnəklərdə ortaya çıxmaqdadır.

Məsələn "o kəslərə Allah da lənət edər lənət edənlər də lənət edər" (Bəqərə 2/159) ayəsindəki lənət edənləri, İmam Sadiqin "onlar bizik" şəklində açıqladığı xəbər verilməkdədir. (4, I, 91) Yenə ümumi məna ifadə edən "yaxşı niyyətlə yönələnə özünə çatdırar"(Şura, 42/13) ayəsindəki "yaxşı niyyətlə yönələn" in İmamlar olduğunu açıqlamaqdadır. (5, II, 273; Ayrıca bxn: I, 141, 303).

Bu mövzu ilə əlaqədar verəcəyimiz bir nümunə əslində ilk dövr Şiə təfsirçilərin bir ayənin mənasını xüsusiləşdirərkən onun ümumi olduğunu inkar etmədiklərini göstərməkdədir. Qummi, "Mömin kişiləri və mömin qadınları etmədikləri bir şeylə (günahlandırır) incidənlər, bir böhtan və açıq bir günah yüklənmişlər"(Əhzab, 33/58) ayəsindəki mömin kişi və mömin qadıdan məqsədin İmam Əli və Hz. Fatimə olduğunu, ancaq bu ayənin bütün insanlar üçün etibarlı olduğunu söyləməkdədir. (5, II; 196)

İbn Teymiyyə bu təfsir tərzini "örnəkləmə" olaraq adlandırmaqda və sələf alimləri tərəfindən də istifadə edildiyini ifadə etməkdədir. İbn Teymiyyənin bildirdiyinə görə, (Əhl-i Sünnənin) sələf üləması bəzən ümumi bir ismin bəzi növlərinə, izah edilmək istənən şeyin ümumi və xüsusi bütün xüsusiyyətlərini içinə alacaq tam bir tərif şəklində deyil də, dinləyiciyə növ haqqında fikir verəcək bir misal şəklində işarə etmişlər. Məsələn "Sonra biz, qullarımızdan seçdiklərimizi Kitaba varis etdik. Deyərkən onlardan kimi özünə zülmeden (zalım), kimi ortada gedən (muktesid) kimi də xeyrlərdə qabaqda gedən (sabiq) oldu"(Fatır, 35/32) ayəsindəki zalım, muktesid və sabiq sözlərini sələf alimləri namazı ilk vaxtında edən (sabiq), namazı vaxtı içində əda edən (muktesid) və əsr namazını günəşin qızarma zamanına qədər gecikdirən (zalım) olaraq təfsir etmişlər. (6, 44)

İbn Teymiyyənin təqdim etmiş olduğu nümunədə də görüldüyü kimi, ümumi olan bu kəlmələr xüsusiləşdirilmişdir. Yuxarıda ilk dövr Şiə təfsirlərindən təqdim etdiyimiz nümunələrdə də vəziyyət bu şəkildədir. Məsələn "o kəslərə Allah da lənət edər lənət edənlər də lənət edər"(Bəqərə, 2/159) ayəsindəki lənət edənlər, ümumi olduğu halda, İmam Sadiq "onlar bizik" şəklində açıqlamaqdadır. Yenə "Mömin kişiləri və mömin qadınları etmədik-

ləri bir şeylə (günahlandırıb) incidənlər, bir böhtan və açıq bir günah yüklənmişlər"(Əhzab, 33/58) ayəsindəki mömin kişi və mömin qadından məqsədin İmam Əli və Hz. Fatimə olduğunu söyləmək də eyni şəkildədir. Daha sonra təfsirçi, ayənin bütün insanlar üçün etibarlı olduğunu söyləməklə əslində bir cür örnəkləmə etdiyini göstərməkdədir. Bu üsul "təbiiq" və ya "örnəkləmə" təfsir üsuludur.

Yenə İbn Teymiyyənin sələf üləmasına nisbətə təqdim etdiyi bir neçə nümunə vardır ki, bunlar Şiə təfsirlərində olanlarla bənzərlik göstərməkdədir. İbn Teymiyyənin qeyd etdiyinə görə Əhl-i Sünnənin sələf alimlərindən bəziləri, "Səbr edənləri, doğru olanları, hüsurunda könüldən boyun büküb divan dayananları, Allah üçün (mal) xərcləyənləri və səhərlərdə istiğfar edənləri görməkdədir. (Al-i İmran, 3/17) ayəsində bəhsi keçən səbr edənlərdən məqsəd Peyğəmbər, doğru olanlardan məqsəd Əbu Bəkr, Allaha boyun əyənlərdən məqsəd Ömər, infaq edənlərdən məqsəd Osman və səhərlərdə bağışlanma diləyənlərdən məqsəd də Əlidir. Yenə "Məhəmməd Allahın Rəsuludur. Onun yanında olanlar, kafirlərə qarşı qatı, bir-birlərinə qarşı mərhəmətlidirlər. Onların ruku və səcdə edərək Allahın lütf və razılığını axtardıqlarını görərsən (Fəth, 48, 29) ayəsi ilə əlaqədar olaraq, bərabərindəkilərdən Əbu Bəkrin, kafirlərə qarşı qatı olanlardan Ömər, öz aralarında mərhəmətlilərdən Osmanın, ruku və səcdə edənlərdən Əlinin nəzərdə tutulduğunu söyləmişlər. (6, 92)

Diğər yandan ilk dövr Şiə təfsirçiləri eyni üsulu İmam Əli və digər İmamların müxaliflərinə də tətbiq etmişlər. Məsələn, Qummi, "Bu özlərini tərifiyləib ucaldan kəsləri görmədinmi? "(Nisa, 4/49) ayəsində bəhs edilən şəxsləri, "onlar özlərini Sıddıq, Faruk və Zi'n-Nureyn olaraq adlandıranlardır" şəklində açıqlamaqdadır. (5, I, 140)

Görüldüyü kimi ayə ümumi olub özünü tərifiyləib ucaldan hər kəsi əhatə etməkdədir. Ancaq Qummi, bəhs etmiş olduğu kəsləri bu ayənin müxatəblərindən qəbul etdiyi üçün ümumi olan ayəni xüsusiləşdirmişdir. İstər Şiə müfəssirlərindən istərsə də İbn Teymiyyədən tədqdim etdiyimiz örnəklərdə görüldüyü kimi ayə xüsusiləşdirilərkən ümumi mənə inkar edilməmişdir. Sadəcə ayə daha yaxşı anlaşılıns deyə şəxslərə tətbiq edilmişdir.

İlk dövr Şiə təfsirçilərinin tətbiq etdikləri ikinci metod isə ayə içərisindəki bir sıra sözlərin zahirinə zidd bir şəkildə açıqlanmasıdır. Burada da iki yol izlədikləri görülməkdədir. Bəzən bir sıra sözləri məzhəbi tərəfkeşlik

gösdərmədən və Sünni sufilərin də etdiyi kimi şərh etməkdədirlər. Məsələn, Qummi "ölüdən dirini, diridən ölünü çıxarar"(Rum, 30/19) ayəsini "kafirdən mömini, mömindən kafiri çıxarar şəklində təfsir etməkdədir. (5, II, 154) Yenə "ki diri olanları xəbərdir edəsən" (Yasin, 36/70) ayəsindəki "diri olan"ı mömin olaraq açıqlamaqda, səbəb olaraq isə möminin ürəyinin diri olduğunu göstərməkdədir. (5, II, 217) Əyyaşinin nəql etdiyi rəvayətdə isə "dənəni və nüvəni yaran, şübhəsiz Allahdır" (Ən'am, 6/95) ayəsindəki "dənə" ni mömin, "nüvə"ni isə kafir olaraq şərh edilməkdədir. (4, I, 400.)

Buraya qədər təqdim etdiyimiz örnəklərdən hərəkətlə belə deyə bilərik:

Şiə müfəssirlərini tənqid edənlər haqsızlıq etmişlər. Çünkü eyni metod hem Şiə həm də Əhl-i Sünnə müfəssirləri tərəfindən tətbiq edilmişdir. Əgər tənqid ediləcəksə hər iki tərəf tənqid edilməlidir.

İlk dövr Şiə təfsirlərində bəzən də bir sıra sözlərin əlaqəsiz bir şəkildə məzhəbi tərəfkeşliklə zahirə zidd olaraq açıqlandığına şahid olunmaqdadır. Məsələn, Əyyaşi, "Kitabı sənə o endirdi. Onun bəzi ayələri möhkəmdir (ki) bunlar Kitabın anasıdır. Digərləri də mütəşabihdir. Ürəklərində əyrilik olanlar, fitnə çıxarmaq, xəbərdir etdiyi nəticəyə uğramaq üçün mütəşabih ayələrin ardına düşərlər" (Al-i İmran, 3/7) ayəsindəki möhkəmdən məqsədin Əmirul-Möminin və İmamlar, "mütəşabihat"dan məqsədin filan, filan və filan (ilk üç xəlifə), və "ürəklərində əyrilik olanlar"dan məqsədin isə onların səhabələri və vələyətlərini qəbul edənlər olduğu şəkildə bir şərh Əbdürrəhman b. Kəsir əl-Haşimi kanalıyla İmam Sadiqdən nəql etməkdədir. (4, I, 185) Yenə, "(Lut)"kaş ki sizinlə döyüşəcək gücüm olsaydı yaxud da çox möhkəm bir qalaya pənah apara bilsəydim" dedi" (Hud, 11/80) ayəsindəki gücün Qaim (Mehdi), möhkəm qaladan məqsədin isə onun 313 səhabələri olduğunu Saleh b. Sad kanalıyla İmam Sadiqdən nəql etməkdədir.

Bu cür şərhlər ilk dövr Şiə təfsirində digərlərə nisbətə daha çoxdur. Mübhəmlərin bu şəkildə şərh edilməsindən ötürü ortaya atılan tənqidlərə biz də qatılıırıq. Quran təfsirində zahirə bu qədər zidd izahlara və keyfiliyə yol verilməməlidir.

Burada son olaraq ən çox mübahisə edilən bir nümunəni təqdim etməyimiz mövzumuzun daha yaxşı anlaşılması üçün yerində olacaqdır. İmamıyyənin təfsir anlayışından bəhs edən tədqiqatlarda ən çox ortaya atılan Nur 24/35-36 ayələri (1, 163-164; 9, 449-450) ilə əlaqədar Qummi təfsirində

qeyd edilən üç dənə rəvayət üç təvil şəklini müqayisə edə bilmək üçün bizcə çox yaxşı bir nümunədir.

Qummi təfsirində, bu ayə ilə əlaqədar olaraq ikisi şagirdinin öz sənədiylə İmam Baqir və İmam Sadiqdən, digəri isə Qumminin öz sənədiylə İmam Rızadan nəql etdiyi üç rəvayət vardır. Müqayisə edilə bilməsi üçün üç rəvayəti də eynilə təqdim edirik.

I. Rəvayət

Saleh b. Səhl əl-Həmədani İmam Sadiqin belə dediyini nəql etmişdir:

(Allah göylərin və yerin nurudur. Onun nuru şama bənzəyir) Şam Fatimə (ə)dir, (içində lampa vardır. Bu lampa) Həsən və Hüseyindir. (şüşə içərisindədir. Şüşə sanki incidən bir ulduzdur) sanki Fatimə yer üzü qadınları arasında incidən bir ulduzdur, (mübarək zeytun ağacından yanmaqdadır) İbrahim (ə)dən bəri yanmaqdadır. (nə şərqi nə də qərbi aiddir) nə Yəhudi nə də Xristiandır, (haradasa atəş dəyməsə də yaği işiq verər) harada isə ondan elm daşmaqdadır, (nur üzərinə nurdur) imamdan sonra imam, (Allah dilədiyini nuruna çatdırar) Allah dilədiyini xüsusi olaraq onların vələyətində daxil etmək istəsə onları İmamlara çatdırar (Allah insanlara misal verər. Allah hər şeyi bilər.) (5, II, 102-103)

II. Rəvayət

Talha b. Zeyd İmam Sadiq kanalıyla İmam Baqirdən belə nəql etməkdədir:

(Allah, göylərin və yerin nurudur.) Allah öz nuru ilə başlamışdır. (onun nuru) möminin ürəyindəki hidayəti kimidir, (içində lampa olan şama bənzər. Bu lampa) mişkat möminin qarnıdır, şam isə ürəyidir. Misbah isə Allahın onun ürəyinə yerləşdirmiş olduğu nurdur. (mübarək ağacdan yanar) ağac mömindir, (nə şərqi nə də qərbi aid olmayan Zeytun ağacından) şərqi və qərbi olmayan bir dağdır. Günəş doğularkən də batarkən də üzərində batır, (yaği harada isə işiq verər) danışmasa da Allahın onun ürəyinə yerləşdirmiş olduğu nur alovlanır, (nur üzərinə nur) fərz üzərinə fərz, sünne üzərinə sünne, (Allah dilədiyini nuruna çatdırar), Allah dilədiyini fərzlərinə və sünnelərinə çatdırar, (və Allah insanlara misal verər) bu Allahın mömin üçün vermiş olduğu misaldır. Mömin beş nur içində dəyişər. Girişi nur, çıxışı nur, elmi nur, kəlamı nur və qiyamət günü Cənnətə gedişi nurdur. (Ravi deyir ki) mən Cəfər b. Məhəmməd (ə)ə, sənə fəda olum, onlar "Rəbbin nurunun

bənzəri" deyirlər. O da, subhanəllah, Allahın bənzəri yoxdur. Çünki Allah, "Allah üçün nümunələr göstərməyin" deyə buyurmaqdadır. (5, II, 103)

III. Rəvayət

Qummi öz sənədiylə Abdullah b. Cundəb kanalıyla İmam Rızadan belə nəql etməkdədir:

İmam Rıza Əhl-i Beyt İmamlarından bəhs etdikdən sonra belə deməkdədir:

Biz Allahın Kitabındakı "içində lampa olan şam"a bənzərik. Biz içində lampa olan şamıq. Lampa Rəsulullahdır; (lampa şüşə içindədir) pak bir maddədəndir, (şüşə, sanki incidən bir ulduz. Nə şərqlə nə də qərbə mənsub olmayan bir zeytun ağacından yandırılır) nə yalançı nə də inkarçıdır (ki, haradasa atəş dəyməsə də yağı işıq verər) yəni, Quran (nur üstünə nurdur. Allah dilədiyi kimsəni nuruna çatdırar. Allah insanlara misallar verər. Allah hər şeyi bilər) Nur Əli (ə)dir. Allah sevdiyi kəsləri bizim vəlayətimizə çatdırar. (5, II, 104-105)

Yuxarıda təqdim etdiyimiz nümunələrlə birlikdə son üç rəvayətdə də görüldüyü kimi ilk dövr Şiə təfsirçilərin bütün mübhəmləri eyni şəkildə açıqladığını söyləmək doğru deyildir. İlk dövr Şiə müfəssirləri bir qisim mübhəmləri Əhl-i Sünnə müfəssirlərinin də etdikləri bir metodla təfsir etmişlərdir. Bu qisim ayrıca dəyərləndirilməlidir.

Diğər qisim mübhəmlər vardır ki, məzhəbi tərəfkeşliklə təfsir edilmişdir. Bizcə bunun əsas səbəbkarı Şiə içərisindəki Ğulatdır. İlk dövrdə Cərh və Tədil metodunu işlətməyən təfsirçilər əllərinə keçən bütün rəvayətləri əsərlərinə nəql etdikləri üçün, çox sayda zəif və uydurma rəvayət ilk dövr Şiə təfsirlərində yer almışdır. Ancaq orta dövrdə başlayan tənqid mədəniyyəti bu cür rəvayətlərin böyük əksəriyyətini Şiə təfsirlərindən dəf etmişdir. Ancaq İkinci Rəvayətçilər təkrar bu kimi rəvayətləri əsərlərində nəql etmişlər. Müasir dövrdə isə bənzəri rəvayətlərin bir qismi "tətbiqi təfsir" şəklində bir təfsir metodu ilə açıqlanmış, digərləri isə təfsirlərə alınmamaqla rədd edilmişdir.

Umumilikdə baxdığımızda ilk dövr Şiə təfsirçilərin bu metodu, "tətbiqi təfsir" və ya İbn Teymiyyənin ifadəsiylə "örnəkləmə" metodudur. Bu metod məzhəbi və subyektiv olduğu səbəbiylə tənqid oluna bilər. Ancaq bütün Quran təfsirlərinin subyektiv yanının olduğunu bir həqiqətdir. Eyni zamanda məzhəb, qrup və firqələrin bir birlərinə hücum etmələri üçün əsasla çevrilə

biləcəyi təhlükəsi olduğu üçün qarşı çıxıla bilər. Yenə tarixdə olduğundan daha dar mənada cərəyanlara, rəqyonlara, zamana xas təfsirlər ortaya çıxacağı və Müsəlmanların birliyinə daha çox zərər verəcəyi üçün də tənqiddə məruz qala bilər. Qurani endiyi nüzul mühitindən çıxararaq çağlar ötəsinə daşıma mənasına gələn bu metod, yuxarıdakı etirazlar diqqətə alınaraq sağlam bir “təfsir üsulu” tərtib edilmək surətiylə tərəfsiz bir şəkildə ortaya qoyula bilsə, fikrimizcə təfsir elminə yeni bir çöhrə qazandıracaqdır.

QAYNAQLAR

1. ATEŞ, Süleyman, “İmamiye Şîasının Tefsir Anlayışı,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl 1975, sayı XX.
2. AYOUB, Mahmoud, “The Speaking Qur’an and Silent Qur’an: A Study of the Principles and Development of Imami Shi’i Tafsir”, *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur’an*, (Edited by Andrew Rippin), Oxford 1988.
3. ÇALIŞKAN, İsmail, *Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci*, Ankara 2003, s. 90.
4. ƏYYÂŞÎ, Məhəmməd ibn Məsud, *Təfsirul-Əyyaşi*, Beyrut 1991.
5. QUMMÎ, Əli b. İbrahim b. Haşim, *Təfsirul-Qummi*, Qum 1404.
6. İBN TEYMİYYE, Ahmed b. Abdilhalim, *Tefsir Usûlüne Giriş*, (çev. Yusuf Işıcık), İstanbul 1997.
7. NƏCAŞÎ, Əbu’l-Abbəs Əhməd ibn Əli ibn Əhməd, *Rical*, Qum 1424.
8. NEYSABURÎ, Əbu Abdilləh Hakim, *əl-Mustədrək ələs-Səhiheyn*, Beyrut trs.
9. ÖZTÜRK, Mustafa, “Mübhemâtü’l-Kur’ân ve İmâmiyye Şîası,” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2001, Sayı XII-XIII.
10. RAZÎ, Fəxrüddin, *ət-Təfsirul-Kəbir*, Tehran trs.
11. SERİNSU, Ahmet Nedim, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl’ün Rolü*, İstanbul 1994.
12. SUYUTÎ, Cəlalüddin Əbdürrəhman ibn Əbi Bəkr, *əl-İtqan fi Uluml-Quran*, Beyrut trs.
13. TƏBƏRÎ, Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Cərir, *Camiul-Bəyan ən Təvili Ayil-Quran*, Misir 1954.
14. ZƏRKƏŞÎ, Bədrüddin Məhəmməd ibn Abdilləh, *əl-Bürhan fi Ulumil-Quran*, y.y. 1972.
15. CƏRRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1991.